

Pratarmė

Knyga buvo rašoma regint ir girdint, kaip rusiškoji orda plėšia Ukrainą, žiauriai naikina jos žmones ir visą gyvastį, savo aukščiausių valstybės politikų, žiniasklaidininkų ir šventikų lūpomis ragindami „rosijanus“ žudyti, plėšti ir prievartauti, nes tokius jų veiksmus neva laiminąs ir Aukščiausiasis. Tik koks Aukščiausiasis? Neabejotina, kad tamsos kunigaikštis. Neįtikėtina, bet visa žmonija apstulbusi stebi, kad šiame, taip visokiausių „pažangos“ ir „demokratiškos vertybių“ ideologemų blizginamame pasaulyje visiškai atvirai įvairiausiai žiniasklaidos kanalais milijonai rusų džiūgauja dėl jų kariuomenės vykdomo ukrainiečių tautos genocido, o valstybiniai propagandiniai kanalai lenktyniauja siūlydami kuo baisesnius ir „veiksmingesnius“ genocidinius scenarijus. Tad apmąstymai apie neišvengiamai įvairiais aspektais su žmonijos ateitimi besisiejantį antropoceno iššūkius nuspaldinti Europoje vykstančio karo, jo baisumų, kurie suvoktini kaip ypatingas antropoceno iššūkis – „rosijanų“ vykdomas ukrainiečių tautos genocidas yra sykiu ir europinės apimties ekocidas, kuris akivaizdžiausiu būdu apsirodo ankstyvą 2023 m. birželio 6-os rytą rusams susprogdinus Kachovkos hidroelektrinės dambą ir vandenims užliejus daugybę miestų bei miestelių, didžiulius dirbamos žemės plotus. Dešimtytūkstančių žmonių buvo priversti palikti savo gyvenvietes, sunaikintas jų turtas, kuriam laikui žemė paversta nederlinga. Nukentėję rusų okupuotų vietovių gyventojai, tačiau okupacinė valdžia net savanoriams neleidžia jais rūpintis, nes jau senokai suvokė, kad visi Ukrainos piliečiai, nesvarbu, kad dalis rusakalbių, yra Rusijos valdžios priešai, tad juo daugiau jų bus sunaikinta, juo mažesnis bus pasipriešinimas okupantams. Toks tad naujausių „pažangos“

laikų šėtoniškas racionalumas¹. Šitai svarbu suvokti dar ir dėl to, kad Vakarai šiame amžiuje įvairiausiai ekonominiais, kultūriniais ir politiniais lygmenimis bendradarbiavo su savo imperinio atgimimo ir „žemių susigrąžinimo“ politiką puoselėjusia putiniškąja Rusija, atsiduodami „Europos nuo Lisabonos iki Vladivostoko“ miražų ir korupcinių milijardų svaiguliui, vis giliau rydami kremlišką geopolitinį energetinį kablį. Klausimas, kaip „pažangusis“, demokratinis vadinamas, vakarietiškas racionalumas, taip ilgai sąveikaudamas su rusiškąja politine tikrove, nepastebėjo savo finansinėmis ir technologinėmis galiomis padedantis stiprinti neoimperinį ordiškąjį genocidinį racionalumą? Šį klausimą dera turėti omenyje ir skaitytojui, svarstysiančiam apie kapitalistinės techninės sistemos veikimo pobūdį ir jo prisišauktas planetos masto antropocenines bėdas, siejamas su klimato kaita, CO₂ emisijos didėjimu, monokultūriniu dirbamos žemės degradavimu, grobuonišku tropinių ir kitokių miškų naikinimu, pirminių tautų vijimu iš jų naudingomis iškasenomis gausių ar naujoms plantacijoms steigti reikalingų gyvenamųjų vietovių, „ištrinant“ iš pasaulinės ekosistemos vietinių gyvenimo būdų įvairovę ir joje sukauptą sugyvenimų su aplinka ir pasauliu žinią.

Nedidelės apimties knygoje nepavyktų deramai išskleisti iškeltų temų, tad kai kurie svarstymai nužymimi punktyru, stengiantis skaitytoją „užvesti ant kelio“, atveriant jam tam tikrų apmąstymo galimybių lauką ir paskatinant jame keliauti pačiam. Juolab kad kai kuriems paryškintiems dalykams jau skirti kalnai ar kalvos

1 Įvairūs Rusijos agresijos ir didvyriško ukrainiečių pasipriešinimo aspektai, rusiško genocidinio istorinio mentaliteto ir politinio valdymo ordiškosios ištakos, perėjusios įvairius istorinius carizmo, bolševizmo ir sovietizmo tarpnius, šiuo metu atgaivinto stalinistinio valdymo politiniai ir geopolitiniai „instrumentai“ bei juos grindžianti imperinio atgimimo ideologija gvildinama Vytauto Sinicos sudarytame straipsnyje ir pokalbių rinkinyje *Ukrainos karo pamokos* (Sinica 2022).

literatūros, ypač su ekologija, jos istorija, ekologiniais politiniais ir filosofiniais judėjimais susijusiems klausimams. Todėl į ekologijos istoriją nesigilinama, o tik nurodomi keli esminiais laikomi veikalai, padarę didelį poveikį pasauliniam aplinkosauginiam judėjimui. Apie reikšmingą „Romos klubo“, Brundtland ataskaitos, Alvino Tofflerio, 20–21 a. Jungtinių Amerikos Valstijų sociologo, futurologo, darbų, Vašingtone įsikūrusio Pasaulio stebėjimo instituto skelbtų duomenų bei ataskaitų poveikį jau nemažai prirašyta. Tiesa, rašyta bangomis, tad galima stebėti ir tam tikrą buvusių aptartų ekologinių pasaulinių bėdų „primiršimą“ gerovės augimo tarpubangiais. Todėl svarbiausiais laikomi pradininkų darbai, ypač gamtos menininkų, kuriuose tarsi įspausas ir tolesnės ekologinės ar žemės sistemos raidos, taip pat ir labai svarbių mokslo ir meno susisaistymo praktikų provaizdis. Šiuolaikinių menininkų paveikslai savaip lyginami su pirmeivių darbais, kad tarsi savaime paryškėtų praktikų ir esminių nuostatų sąsajumas bei filosofinių apmąstymų plotmė, kuriai ir skiriame daugiausia dėmesio. Gamtos menų, apimančių įvairias eko, žemės, bio ir kitas tokio pobūdžio menų kryptis, galimybės susisieti su filosofškai apmąstomais antropoceno iššūkiais ir tapti jų raiškos „priemonėmis“ gvildenamos pirmiausia aptariant kapitalistinės techninės sistemos veikimą. Pasitelkiamos ir gvildenamos Martino Heideggerio technikos klausimo plotmėje keltos įžvalgos, nužymėjusios filosofinę technikos esmės suvokimo perspektyvą, Jacques'o Ellulio, Bernard'o Stieglerio, Yuk Hui svarstymai, siejant juos su Guy Debord'o aiškinimais apie kapitalizmo sistemos perėjimą į naują ekonominio-politinio veikimo stadiją, kuri buvo įvardyta reginio kapitalizmu. Šioje stadijoje ištekliais tampa naujųjų medijų perdirdami informacijos ir vaizdinių klodai, juolab kad visas žmogaus gyvenamasis pasaulis ir jis pats yra verčiamas „žmogiškaisiais ištekliais“. Knygoje išskeliami ir svarstomi tie dabarties kapitalistinės techninės sistemos

ir ją aptarnaujančios ideologijos probleminiai „mazgai“, kurie labiausiai atsekami kasdieniame gyvenime ir sykiu labiausiai pasitarnauja menininkų kūrybinių tyrinėjimų tikslams kaip tam tikri antropoceno iššūkių suvokimo instrumentai. Išsamiau gvildenamos filosofinės idėjos, teigiančios būtinumą peržengti kultūros ir gamtos skirtį, verčiančią gamtą panaudotinų išteklių klodais. Atskirtis tarsi iškelia žmogų „už gamtos“ ir atiduoda jam gamtą valdyti savo nuožiūra, įgyvendinant savus tikslus, kuriuos nulemia savanaudiška pažintinė-technologinė-ekonominė veikla. Ta veikla galop ima pati sau nustatyti tikslus, įtraukdama žmogų į panaudotinų išteklių „aruodus“. Minėtos skirties peržengimas, skatinamas Bruno Latouro, Eduardo Viveiros de Castro, Isabelle's Stengers ir kitų mąstytojų bei menininkų, įvardijamas ir kaip „ontologinis posūkis“, įtraukiantis antropologinius, etnologinius, civilizacinius bei ekologinius tyrinėjimus. Jis skatina mokslininkų, menininkų ir ekologų bendravimą meninės, mokslinės, politinės veiklos srityse. Peržengimas turi apimti mokslo ir meno bei humanitarikos priešinio nuostatos naikinimą. Ontologinis posūkis vis labiau verčia įsisąmoninti daugybinių gyvenamųjų pasaulių supratimo svarbą: iškeliama vietinių gyvenimo būdų, juos palaikančių kosmogonijų, kitaip tariant, ontologinių pamatų, sukauptos tradicinės sugyvenimo su aplinka ir jos galiomis žinijos reikšmė. Jos suvokimą ypač paskatino Amazonijos pirminių genčių tyrinėjimų sukaupti duomenys, paskatinę Viveiros de Castro ir kitus tyrinėtojus plėtoti amerindiškojo perspektyvizmo sampratą, iškeliančią žmogaus ir gyvūnijos pasaulio egzistencinį sąryšingumą, kuriam būdinga, kad su gyvūnais ir kai kuriais augalais bendraujama kaip su dvasingais asmenimis, su žmonėmis susijusiais ir giminystės ryšiais. Tradicinei pasaulėjautai ir žinijai gamta nėra priešiška žmogui aplinka, kurią būtinai reikia įveikti, o gyvybinė, jo išgyvenimą laiduojanti galia, su kuria dera pagarbiai bendrauti tradicijos nustatytais būdais. Su

gyvybine galia ir jos dvasių įvairove mokama kalbėtis ir susikalbėti, o žmogaus ar bendruomenės išreikšta nepagarba neišvengiamai sukelianti nenumatytas, tačiau žalingas pasekmes bei padarinius.

Ontologinis posūkis skatina ir epistemologijų įvairovės supratimą, kuris pasitelkiamas kovai su vakarietiškoju arogantiškuoju scientizmu ar epistemocidu, vis labiau telkiant mokslininkus ir menininkus pripažinti vietinio ūkininkavimo sukauptos žinijos įvairovę ir jos svarbą dorojantis su antropoceno iššūkiais. Šioje plotmėje rutuliojasi ir Yuk Hui „kosmotechnikos“ supratimas. Knygoje įvairiais aspektais išskleidžiama mintis, kad antropoceno iššūkiai yra sisteminiai, būdingi pačiam kapitalizmo „mašinos“ prigimčiai, todėl juos galima suvokti tik aiškinantis techninės-ekonominės sistemos veikimo „toksiškumą“. Pati sistema niekaip negali kurti savąją veiklą nukenksinančių „įrankių“. Šiuo atžvilgiu svarbios yra Stieglerio įžvalgos apie žmogaus kuriamų įrankių ir jo veiklą neišvengiamą dvilypumą – naudingiausi įrankiai anksčiau ar vėliau atskleidžia ir savąsias blogąsias savybes, apsireiškiančias dažnai nenumatytomis žalingomis pasekmėmis. Žmogaus veikla vis labiau tampa sistemiskai ekocidine dviem aspektais: vienas dalykas yra tiesioginė pasaulinė įvairialypė tarša, atliekos, genetinės inžinerijos manipuliacijos ir pan., o kitas – žmogaus didingi kūriniai, pavyzdžiui, hidroelektrinių dambos, užtvankos, naftos gavybos platformos, karinių konfliktų atvejais gali būti panaudojamos kaip galingas katastrofiškas ekologinis ginklas.

Gamtos menai gvildenami atsižvelgiant į filosofinių idėjų lauką, su kuriuo tie menai sąveikauja. Filosofinės idėjos nėra tik fonas, dauguma menininkų skleidžia savo filosofines įžvalgas, nemenkai prisideda prie naujų antropologinių ir ekologinių tyrinėjimų. Plėtojant bendresnę, kultūros ir gamtos skirtį peržengiančią ir pirminę ar šamanišką pasaulėjautą aktualizuojančią pasaulėžvalgą, pasaulis vis labiau atsiskleidžia savo gyvybinių galių pavidalais, su kuriais

vėlei reikia mokytis bendrauti. Tad menininkai galimi įsivaizduoti kaip šamaniškų galių turintys kūrėjai ar net tikri šamanai, juolab kad šamaniškųjų menų plėtra stebima daugelyje Lotynų Amerikos šalių. Mokslinis šamanavimas, „mokslinis-ekspertinis“ pasaulio pertvarkymas kaip tik ir daugina antropoceno iššūkius, o meninis šamanavimas suvokiamas kaip galimas priešnuodis, apvalantis žmogaus sąmonę ir aplinką nuo pasekmių, kurias skleidžia kapitalistinės gamtos nusiurbimo veiklos nuodai. Gamtos menininkus jau nuo XX a. 7-ojo dešimtmečio veikė argumentuoti įvairių sričių mokslininkų įspėjimai apie neišvengiamas ekologines bėdas, jei nebus keičiamas požiūris į aplinką ir siaurakaktiško pelno siekiui užprogramuotos iškastinio kuro gamybos didinimu grindžiamos ekonominės sistemos veikimas. Kai kurios publikacijos bei Jungtinių Tautų ataskaitos susilaukė didžiulio žiniasklaidos dėmesio – buvo verčiamos į daugybę kalbų ir įvairiai komentuojamos. Šitai kūrė bendresnę pasaulinę ekosąmoningumo stiprėjimo tendenciją, tad ir gamtos menai ėmė skleisti įvairiose šalyse, tiesa, labiausiai Jungtinėse Valstijose, kurios indėlis į pasaulinę taršą buvo neabejotinas, ir Europos valstybėse. Tose publikacijos stiprino ir bendresnę ideologinę ekologinius judėjimus skatinančią aplinką. Jų aptarti nėra galimybių, juolab kad apie jas parašyta itin daug literatūros. Paminėsime tik kelis iškiliausius pavyzdžius, savaip kreipiančius į svarbias ekologiniams judėjimams datas. Knygoje užsimenama apie išskirtinę Rachel Carson veikalo *Tylusis pavasaris* (1962) reikšmę. Kiek vėliau plačiai po pasaulį ėmė skliti Alvinio Tofflerio darbai, kuriuose buvo išskleidžiamas nedžiuginantis mums visiems teksiančio patirti „ateities smūgio“ vaizdinys. Toffleris savo prognozes grindė nenuginčijamais moksliniais argumentais bei plėtojama civilizacijos raidos samprata, kurioje iškirtos trys revoliucinės stadijos: tūkstantmečius trukusi žemdirbystės, ją gana staigiai pakeitusi prieš daugiau kaip tris šimtus metų industrinė ir mūsų šiuo metu išgyvenama

informacinė. Kiekvienai jų būdinga sava bendroji ideologija, kuri paaiškina tikrovę ir ją pateisina kaip teisingą egzistenciją. Civilizacijos virsme keičiasi esminiai susiję jos „parametrai“ – technologija, socialinės, informacinės ir galios struktūros. Mūsų išgyventos industrinės stadijos pagrindinės, sakykime, „genetinio kodo“ operacinės ideologijos buvo standartizacija, specializacija, sinchronizacija, koncentracija, maksimizacija, centralizacija, kurios kreipia į techninės gamybinės sistemos veikimą. Tikrovė buvo suvokiama pagal bendriausius principus, kurių svarbiausi buvo trys ir dabar visiems gerai suvokiami: gamta yra galima įvairiausiai panaudoti, žmogus yra evoliucijos viršūnė, o žmonijos raidos ir jos gerovės pagrindas yra pažanga. Dabartinėje stadijoje keičiasi ir pasaulėvaizdis, ir žmogaus santykiai su gamta, ir jos paties savivaizdis, kadangi pagrindinis techninės ir gamybinės plėtros veiksnys yra naujų technologijų ir medijų skatinamas informacinis pasaulio užvaldymas. Esminė Tofflerio mintis buvo paraginti žmones galvoti apie techninę ekonominę veiklą ribojančius išteklius ir tos veiklos atliekas, kurios rodo, kad biosfera nebegali pakelti industrijos plėtros, senka neatnaujinami energijos ir kitų vadinamųjų naudingųjų iškasenų šaltiniai, vis labiau įsibėgėja sudėtingoms sistemoms būdingi dezintegraciniai sisteminiai vyksmai bei trikdžiai. Tad žmonijos laukias „atsakas“, kuriam ji turėtų ruoštis. 1972 m. pasirodžiusi ir plačiai komentuota „Romos klube“ susibūrusių ir Masačusetso technologijos instituto mokslininkų parengta, netrukus pasauliniu bestseleriu tapusi studija „Ribos augimui“ kvietė mokslininkus ir politikus rimčiau svarstyti ne tik išteklių, taršos ir kitokius numatomus greit visa galia imsiančius veikti ribojimus gamybai bei vartojimui, bet ir permąstyti gamybinės technologinės veiklos pobūdį, tad paakino naujas gamtos ir ekomenų kūrybinių tyrinėjimų bangas. Jas skatino ir su įvairiose Vakarų šalyse plintančiu vadinamuoju *New Age* judėjimu susiję „giliosios ekologijos“ (*deep ecology*) sąjūdžiai, kuriuos veikė vieno tokios ekologijos

pradininkų Arneso Naesso mintys bei svarstymai apie tai, kad žmogaus ir gyvūnijos gyvenimai Žemėje yra savaiminės nelygstamos vertės, nepriklausomos nuo nežmogiškojo gyvenimo naudingumo žmonėms, tad nedera į juos kėsintis ar jais naudotis, juolab versti juos maisto ar kitokiais ištekliais (Naess 1986: 14). Šitai aiškiai kirtosi su plačiai paplitusia ir iki šiol vyraujančia ekonominio augimo ideologija ir ja grindžiamais antropoceno iššūkių sprendimo būdais.

1987 m. daugelyje šalių komentarų bangą sukėlė „Brundtland ataskaita“, kurią parengė Jungtinių Tautų „Pasaulinė aplinkos ir raidos komisija“, vadovaujama buvusios Norvegijos premjerės, vėliau tapusios Pasaulinės sveikatos organizacijos prezidentė, Gro Harlem Brundtland. Ataskaita sklido bendrai sutelktinei veiklai įkvepiančiu pavadinimu „Mūsų bendra ateitis: bendra darbotvarkė pokyčiams“. Joje buvo iškelta tvarios raidos (*sustainable development*) samprata, o tvarumas ir su juo susijusios sąvokos gana greitai įsitvirtino įvairių lygmenų politikoje įstatymais, direktyvomis ir rekomendacijomis². Tvari raida tapo tarsi savotišku

2. Pasauliniame politiniame lygmenyje žmogaus poveikio aplinkai klausimai imti svarstyti 1972 m. Stokholme vykusioje Jungtinių Tautų konferencijoje „Žmogiškoji aplinka“. Vėliau pagal Brundtland ataskaitoje iškeltą tvarumo sampratą įvairiuose pasauliniuose sambūriuose rengti įvairūs raidos tikslai bei gairės. 2001-ais paskelbti „Tūkstantmečio raidos tikslai“ (*Millenium Development Goals, MGD*), numatyti siekti 2000–2015 m., kurie 2015 m. buvo papildyti įvairių šalių teisinėse sistemose vienaip ar kitaip atsispindėjusiais „Tvarios raidos tikslais“ (*Sustainable Development Goals*). Buvo stengiamasi atsižvelgti į tam tikrą Brundtland ataskaitai išsakytą kritiką dėl jos esminės nuostatos – skatinti ekonomikos augimą, kuris ir turėsiąs spręsti išskylančias problemas, ypač susijusias su skurdo plitimu pasaulyje. Tačiau ir su skurdu nepavyksta susitvarkyti. Apie ataskaitoje iškeltos tvarios raidos diegimą Europos Sąjungoje iki šių dienų žr. Danescu, Matei and Constantinescu 2021; tvarios raidos tikslų juridinį ir diegimą korporacijų valdyje plačiai aptaria Anderson and Hutakka 2023. Tačiau tvarios raidos tikslus ir politinius metodus svarstantys autoriai nėra linkę atsižvelgti į sisteminės šiuolaikinio kapitalizmo „mašinos“ veikimo bėdas, jos „toksiškumą“, „laisvosios rinkos“ tikslingumo ir bendrojo gėrio siekio prieštarumus.

dabarties burtažodžiu, tačiau, kaip rodo antropoceno iššūkių gausėjimas ir vis grėsmingiau besiniaukianti ateitis, neveiksmingas. Kodėl? Knygoje paryškinamas sisteminis antropoceno iššūkių pobūdis, kurio neįmanoma „numalšinti“ daliniais problemų sprendimais – būtinas visuotinas veikiančios kapitalizmo „mašinos“ perderinimas ar esminių jos agregatų ir ideologijos keitimas. Prisiminkime, kas vyko aną 9-ą dešimtmetį, kai sklido ir buvo svarstoma minėta ataskaita. Įvairiuose pasaulio regionuose kuo skubiausiai buvo įgyvendinama neoliberalioji darbotvarkė, kurios pagrindinis tikslas buvo kuo greičiau ir labiau privatizuoti viešąjį sektorių bei valstybinių įmonių sritį, atsiduodant nelygstamam gėriu pripažįstamam „laisvosios rinkos“ valdymui. Visuomenės buvo įtikinėjamos, esą „kuo mažiau valstybės, tuo geriau ekonomikai“, politiniai sluoksniai raginami mažinti bei silpninti įvairių sričių valstybinę priežiūrą ar jos visai atsisakyti „išlaisvinant ekonomiką“, kuri jau pati susitvarkysianti su visokiais iššūkiais. Tam tikslui buvo diegiami ir „naujosios vadybos“ metodai bei ideologija, esą valstybė veiksmingai valdoma tik taikant korporacijų valdymo metodus, nekeliant klausimo apie demokratijos ateitį – juk korporacijų valdymas yra nedemokratiškas, priešingas politiniam valdymui visuotinių rinkimų pagrindu. Po kelių dešimtmečių daugelyje šalių, ypač Lotynų Amerikos, buvo suvokta, kokia didelė žala tomis siaurakaktiškais neoliberaliomis reformomis buvo padaryta: juk „laisvoji rinka“ nepripažįsta bendrojo gėrio, ji niekaip negali rūpintis nei ekologija bei aplinkosauga, nei švietimu, nei taika. Aplinkosauga ir tvari raida taip pat buvo perleista „laisvajai rinkai“, kurios tikslinis imperatyvas – kuo greičiau ir kuo daugiau pelno. Tokia yra ir efektyvus valdymo nuostata. Tad laisvoji rinka, perfrazuojant Karlo Marx'o žodžius apie visus socialinius santykius laužančio ir neduodančio jiems sukaulėti kapitalizmo esmę, neišvengiamai sutrauko visus pelno siekius ribojančius ar

tuos siekius „iškreipiančius“ politinius apynasrius, nesvarbu, kad jie pridengiami gražiais korporacijų socialinės atsakomybės figlapiais ir su jais siejamomis europinėmis korporacijų ataskaitomis. Visų tų priemonių veiksmingumą liudija CO₂ emisijos didėjimas, klimato šilimas, Grenlandijos ir Antarkties ledynių irimas, amžinojo įšalo regionų „susitraukimas“ ir jų išmetamo metano rodiklių augimas, taip pat spartus bioįvairovės menkėjimas. Nespėjus susitarti dėl vienu aplinkosaugos problemų sprendimo, ilgai ginčijantis, kiek dar gali pakilti vidutinė atmosferos ar vandenynų temperatūra, mokslininkai aptinka kitus grėsmingus rodiklius, su kuriais kol kas nežinoma, kaip elgtis. Pavyzdys – kuo gresia žmonijai plastiko nanodalelių išplitimas. O juk tose kuriamose ir diegiamose tvarios veiklos gairėse neišvengiamai glūdi stiprus „laisvosios rinkos“ įspaudas, kuris jau savaime skatina antropoceninio poveikio didėjimą. Ką jau kalbėti apie įsibėgėjančias pasaulines ginklavimosi varžybas, kurios Vakarų pasaulyje nustelbia politinį ekologinį diskursą arba rodo jo neveiksmingumą. Tad moksliniam meniniam diskursui tenka didelė atsakomybė skatinti ekologinio, gamtos ir kultūros skirtį įveikiančio ir iš „laisvosios rinkos“ politinių ideologinių apynasrių laisvinančio diskurso plėtrą ir sklaidą, pasaulėvokos ir pasaulėjautos kaitą, įsiklausant į visas gyvosios gamtos dvasias, o ne vien į žmogaus pelno siekius, ieškant naujų sugyvenimo su savąja gyvybine terpe „registrų“, pasitelkiant tūkstantmetėse civilizacijų atmintyje išsaugotose tradicijose glūdinčią žinią, kuri savo veiksmingumą, teisingumą ir tikslumą akivaizdžiai rodo įvairių regionų senųjų tautų bei tautelių kasdieniame gyvenime. Tas gyvenimas vis labiau pasitelkiamas įvairiems gamtos ar ekomeniniams projektams. Galima išskirti ir gamtos bei ekomenininkų laukiančią pasaulinės svarbos užduotį – kūrybiniais vyksmais išskleisti pasaulyje Rusijos ordų Ukrainai padarytų nusikaltimų aspektus, iškelti pasaulinį jų mastą, dar

ilgai veiksiantį ne tik pasaulio sąmonę, pasaulinę politiką, bet ir aplinką, jos genofondą. Siaubingi antropoceniniai Rusijos nusi-kaltimai vers ieškoti naujų meninės raiškos būdų, kurie bus susiję ir su rusiškųjų okupantų bene pirmą kartą pasaulyje taip atvirai panaudotu ekologinių katastrofų masinio naikinimo ginklu.

***

Nuoširdi padėka atveriančiam vis naujas civilizacijų raidos bei sąveikų ir jų meninės raiškos tyrinėjimų plotmes akad. Antanui An-drijauskui, jo dėmesingumui ir bičiuliškai paramai. Knygą pagra-žinti padėjo recenzentų prof. dr. Gintauto Mažeikio, prof. dr. Tomo Kačerausko ir ypač prof. dr. Naglio Kardelio mintys. Ačiū jiems už patikinimą dėl knygoje svarstomų klausimų svarbos. Dėkoju Žilvinei Gaižutytei-Filipavičienei, Giteniui Umbrasui ir Vladui Ščiavinskui už geranoriškai suteiktas nuotraukas.